

Social Factors Affecting Industrial Drugs Addiction (Case Study: Zanjan City)

Reza Ahadi*¹, Shahram Mohammadi², Hasan Toghranegar³

1. Corresponding Author: M.A. in Criminal Law and Criminology, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran.

*. **Corresponding Author:** Email: rezaahadi8686@gmail.com

2. Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran.

Email: sh.mohammadi@uok.ac.ir

3. Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Humanities, University of Zanjan, Zanjan, Iran.

Email: hasantz@znu.ac.ir

A B S T R A C T

Drug addiction is a social phenomenon which depends upon various factors resulting from collective, environmental life and the limitations of social structure. This study investigates the reasons of industrial drug addiction in Zanjan from the perspective of criminology. The methodology is causal-comparative and the population includes the addicts in the Navay-e-Aramesh, Baharan, Toloo-e-Rahaei camps and Mehr addiction counseling center. The sample includes 100 subjects of those available in these camps selected through simple sampling. Pearson, spearman statistical tests and stepwise multiple regression were implemented with SPSS to analyze the data. Based on the findings of this study, the respondents are mostly aged 20-30, their marital status is chiefly unmarried,

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2022.145214

Received:
16 April 2020

Accepted:
9 May 2020

Published:
7 June 2022

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

their education is middle-school certification or diploma; their father's education is mainly elementary or illiterate, their consumption is largely crystal and heroine, their first consumption's age is 13-18, and friends have a large influence in their addiction. The results show that there is a significant relationship among social control, social learning, failure and addiction to the industrial drugs. According to the regression analysis, the most effective factor on this problem one are respectively social learning. The results of this study indicate that social and environmental factors on addiction to industrial drugs are effective and outcome of this study, are consistent with Cohen's theories, Sutherland and Hirschi.

Keywords: Social Learning, Social Control, Failure, Addiction, Industrial Drugs.

Excerpted from the dissertation entitled "Causes of industrial drug addiction in Zanjan from the perspective of criminology with emphasis on preventive approach", University of Kurdistan, Faculty of Humanities and Social Sciences.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Acknowledgements:

The authors would like to thank Dr. Dr. Shahram Mohammadi, Assistant Professor, Department of Law, Kurdistan University, Dr. Hassan Toghrangar, Assistant Professor, Department of Law, Zanjan University, Dr. Kamal Khaleghpanah, Assistant Professor, Department of Sociology, University of Kurdistan, Mr. Seyed Morteza Mousavi, Social Science Expert, Deputy of Crime Prevention And Ms. Farideh Faraji, a respected expert of the Coordination and Counter Narcotics Council of Kurdistan Province and the Office of Applied Research of the Zanjan Police Force and the Honorable Council of Coordination and Counter Narcotics of Zanjan Province for their cooperation in preparing and writing this research.

Author contributions:

Reza Ahadi: Conceptualization, Methodology, Software, Validation, Formal analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Visualization, Supervision, Project administration.

Shahram Mohammadi: Conceptualization, Validation, Formal analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision, Project administration.

Hasan Toghranegar: Conceptualization, Validation, Formal analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision, Project administration.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Ahadi, Reza, Shahram Mohammadi & Hasan Toghranegar. "Social Factors Affecting Industrial Drugs Addiction (Case Study: Zanjan City)" *Journal of Legal Research* 21, no. 49 (June 7, 2022): 315-343.

Extended Abstract

Drug addiction is a social phenomenon that depends on various factors resulting from collective life, environment and limitations of social structure. what seems remarkable is that the phenomenon of addiction, and especially the increase of abuse and dependence on industrial drugs, due to the destructive psychological, moral and social effects, seriously threatens the individual, family and society, and in fact, it causes traumatic behaviors such as stress in family roles, vagrancy and other deviant behaviors. although the judiciary and law enforcement have severe treatment of these people, this problem is increasing day by day. Therefore, it can be said that structural-cultural problems will not see any effect in reducing this crisis until they are corrected. Although the Anti-Drugs Act imposes severe penalties and rehabilitation policies, the number of addicts, especially in the field of industrial narcotics, continues to rise. In fact, recognizing and studying the social factors affecting industrial drug addiction in the city of Zanjan and the correct understanding of these factors can guide and support programs related to controlling and preventing the tendency of the people of this city to industrial drugs. Therefore, the present study seeks to investigate the social factors affecting industrial drug addiction in Zanjan. The research method in this research is causal-comparative and post-event. the statistical population of the study is industrial drug addicts in some addiction treatment centers in zanjan. Three addiction treatment centers (camps) and an addiction counseling center, which were licensed by the Anti-Drugs Headquarters and the Welfare Organization, were selected and introduced, and the number of people being treated in these centers was 350. the sample size in this study is 100 people in total. sampling in the present study was done by simple random sampling. SPSS statistical software was used for data analysis. in this analysis of pearson tests to measure the correlation between distance variables, spearman to measure nominal and rank variables and in relation to the significance of variables, multiple stepwise regression to measure the predictive power of independent variables and T and F tests to compare the mean was used. the content validity method was used to measure the validity of the research and cronbach's alpha was used to measure the reliability. all variables were measured above 0.77. according to the findings of this study, the subjects were mostly between 20-30 years old, ie young people. in terms of marriage, most consumers are single. in terms of education level, most of the subjects had diplomas and cycles, respectively. the level of education of the respondents' fathers is most often related to the level of primary education and a significant number are illiterate. regarding the variable of the reason

for changing drugs from traditional to industrial drugs, they have stated that the happiness and intoxication of traditional drugs are less and a significant number of respondents have considered the difficulty and time consuming of consumption in this category to be effective. regarding the age-responsive variable in relation to the onset of the first drug use, what was significant was that most of the study population reported having used drugs for the first time at the age of 13-18. regarding the residential area in the city, it should be said that the highest frequency is related to the Bisim area, followed by Islamabad, then Daneshsara, and then the Foroudghag and Amjadih areas. Based on Pearson correlation test, the results of the research hypotheses indicated that there is a strong significant relationship between independent variables (social learning, social control and failure) and industrial drug addiction in Zanjan. So that the relationship between independent variables of social learning and failure with the dependent variable was positive and direct. But the relationship between the independent variable of social control and the dependent variable was negative and indirect, so that the less social control, the higher the rate of industrial drug addiction and vice versa. But in the discussion of regression analysis, we entered the independent variables with the dependent variable into the stepwise multiple regression equation, which according to the results of this discussion, social learning was the factor that had the greatest impact on addiction. Therefore, serious measures must be taken to prevent this important social damage. the results of the present study indicate that social factors are effective on industrial drug addiction in Zanjan and among these factors are poor social control, social learning and social failure, which according to the results of this study and research similarly, it affects different people in society, especially young people and adolescents. the theoretical foundations of this research were Sutherland's theories of social learning, Hirsch's social control, and Cohen's social status, which are consistent with the findings. the findings of this study, according to the mentioned theories, indicate that addiction has structural-cultural roots.

عوامل اجتماعی مؤثر بر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی (مطالعه موردی: شهر زنجان)

رضا احدی*^۱، شهرام محمدی^۲، حسن طغرانگار^۳

۱. کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.

* نویسنده مسئول: Email: rezaahadi8686@gmail.com

۲. استادیار، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.

Email: sh.mohammadi@uok.ac.ir

۳. استادیار، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.

Email: hasantz@znu.ac.ir

چکیده:

اعتیاد به مواد مخدر یک پدیده اجتماعی بوده که وابسته به عوامل مختلف ناشی از زندگی جمعی، محیط و محدودیت‌های ساختار اجتماعی است. تحقیق حاضر، به دنبال بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی در شهر زنجان می‌باشد. روش تحقیق علی-مقایسه‌ای بوده و جامعه آماری آن را معتمدان حاضر در کمپ‌های نوای آرامش، بهاران، طلوع‌رهایبی و مرکز مشاوره اعتیاد مهر تشکیل می‌دهند. نمونه مورد مطالعه ۱۰۰ نفر از افراد موجود در این کمپ‌ها بوده که به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب گردیدند. برای تحلیل داده‌ها از آزمون‌های آماری پیرسون، اسپیرمن و رگرسیون چندگانه‌ی گام‌به‌گام با نرم‌افزار SPSS استفاده شد. بر اساس یافته‌های این پژوهش، سن بیشتر پاسخگویان بین ۳۰-۲۰ سال، از نظر وضعیت تأهل بیشتر آنها مجرد، از نظر میزان تحصیلات بیشتر آنها دارای سیکل و دیپلم، از نظر میزان تحصیلات

پژوهشکده حقوق

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2022.145214

تاریخ دریافت:

۲۸ فروردین ۱۳۹۹

تاریخ پذیرش:

۲۰ اردیبهشت ۱۳۹۹

تاریخ انتشار:

۱۷ خرداد ۱۴۰۱

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پدر پاسخگویان بیشتر در حد ابتدایی و بی‌سواد، بیشترین مواد مصرفی مصرف‌کنندگان شیشه، سن پاسخگویان در اولین مصرف بین ۱۸-۱۳ سال بوده و دوستان هم تأثیر بسیار زیادی در اعتیاد آنها داشته است. این یافته‌ها حاکی از آن است که بین یادگیری اجتماعی، کنترل اجتماعی، ناکامی و اعتیاد به مواد مخدر صنعتی رابطه‌ی معنی‌داری وجود دارد. طبق تحلیل رگرسیونی بیشترین عامل مؤثر بر این مسأله، یادگیری اجتماعی بود. نتایج این پژوهش، حاکی از آن است که عوامل اجتماعی و محیطی بر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی مؤثر می‌باشد و حاصل این پژوهش، با نظریه‌های کوهن، ساترلند و هیرشی هماهنگ می‌باشد.

کلیدواژه‌ها:

یادگیری اجتماعی، کنترل اجتماعی، ناکامی، اعتیاد، مواد مخدر صنعتی.

برگرفته از پایان‌نامه با عنوان «علل اعتیاد به مواد مخدر صنعتی در شهر زنجان از منظر جرم‌شناسی با تأکید بر رویکرد پیشگیرانه»، دانشگاه کردستان، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری و قدردانی:

بدین وسیله از آقایان دکتر شهرام محمدی استادیار محترم گروه حقوق دانشگاه کردستان، دکتر حسن طفرانگار استادیار محترم گروه حقوق دانشگاه زنجان، دکتر کمال خالق پناه استادیار محترم گروه جامعه‌شناسی دانشگاه کردستان، آقای سید مرتضی موسوی کارشناس محترم علوم اجتماعی معاونت پیشگیری از وقوع جرم دادگستری کل استان زنجان و سرکار خانم فریده فرجی کارشناس محترم شورای هماهنگی و مبارزه با مواد مخدر استان کردستان و دفتر محترم تحقیقات کاربردی نیروی انتظامی استان زنجان و شورای محترم هماهنگی و مبارزه با مواد مخدر استان زنجان بابت همکاری در تهیه و نگارش این پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

مشارکت نویسندگان:

رضا احدی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبار سنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی، نظارت، مدیریت پروژه. شهرام محمدی: مفهوم‌سازی، اعتبار سنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت، مدیریت پروژه. حسن طفرانگار: مفهوم‌سازی، اعتبار سنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت، مدیریت پروژه.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

احدی، رضا، شهرام محمدی و حسن طفرانگار، «عوامل اجتماعی مؤثر بر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی (مطالعه موردی: شهر زنجان)». مجله پژوهش‌های حقوقی، ۲۱، ش. ۴۹ (۱۷ خرداد ۱۴۰۱): ۳۴۳-۳۱۵.

۱- مقدمه

وابستگی به مواد مخدر مسأله‌ای اجتماعی است. اعتیاد در واقع، عامل ظهور بسیاری از آسیب‌های اجتماعی و نابسامانی‌های خانوادگی و فردی می‌باشد. «پدیده اعتیاد و به‌خصوص افزایش سوء مصرف و وابستگی به مواد مخدر صنعتی با توجه به تأثیرات روحی، روانی، اخلاقی و اجتماعی، خانواده و جامعه را تهدید می‌کند و به رفتارهای آسیب‌زایی مانند تنش در نقش‌های خانوادگی، ولگردی و دیگر رفتارهای کج‌روانه منجر می‌شود. به همین خاطر، از مهم‌ترین مسائل اجتماعی جهان امروز و همچنین یکی از عوامل تأثیرگذار در بسیاری از آسیب‌های اجتماعی به شمار می‌رود.»^۱ اعتیاد یک بیماری اجتماعی است که به عنوان یک پدیده مهلک و مخرب در هر جامعه‌ای مطرح می‌باشد. تا زمانی که به ویژگی‌های معتاد و علل گرایش او به اعتیاد، توجه نشود، درمان جسمی و روانی فقط برای مدتی کوتاه، اثربخش خواهد بود و فرد معتاد دوباره گرفتار مواد مخدر خواهد شد.^۲ با توجه به افزایش پرخطر اعتیاد به مواد مخدر در جامعه جهانی، ایران نیز از این امر مستثنا نیست. با توجه به اینکه کشور ما به دلیل قرار گرفتن در مسیر ترانزیتی شرق به غرب، موقعیت حساسی دارد، مواد مخدر سنتی تولید شده در کشورهای همسایه شرقی برای حمل به سمت کشورهای غربی و یا حمل مواد مخدر صنعتی و شیمیایی از غرب به شرق، معمولاً از کشور ایران، به صورت قاچاق، صورت می‌گیرد. هرچند که امروزه به وجود آمدن آزمایشگاه‌های خانگی تولیدکننده مواد مخدر صنعتی، تولید، توزیع و حمل مواد آسان شده است، ولی موقعیت استراتژی کشور ما، خطر بالقوه‌ای برای جمعیت شهرهای مختلف کشور، به‌خصوص قشر جوان و نوجوان جامعه می‌باشد.

تحقیقات نشان می‌دهند که با توجه به درصد بالای جمعیت جوان در ایران، آمار معتادان جوان و نوجوان رو به افزایش و سن آنها رو به کاهش است. در واقع، طبقه جوان بیش از میانسال و سالخوردگان به اعتیاد گرایش یافته‌اند و متأسفانه مواد مخدر صنعتی مثل کراک و شیشه تبدیل به متداول‌ترین مواد مخدر مورد استفاده آنان شده است.^۳ اعتیاد معضلی است که جوامع را تحت‌الشعاع قرار داده و روزبه‌روز گرایش به مصرف مواد مخدر افزایش پیدا می‌کند. این موضوع در جامعه علاوه بر یک معضل و جرم، یک بیماری نیز تلقی می‌شود و بایستی با راهکارهای مناسب برای مقابله با این معضل اقدام نمود. در واقع مسأله اعتیاد هم به عنوان یک معضل فردی و هم به عنوان یک معضل اجتماعی است و در سطح جامعه منجر به از بین رفتن نیروها و انرژی جامعه و کارکردهای فردی و خانوادگی می‌شود.^۴ شناسایی علل اساسی آنها می‌تواند بسیاری از نیروهای ازدست‌رفته جامعه را تجدید نموده و در مسیر سالم جامعه هدایت کند. اگرچه مسأله مواد مخدر و استعمال تریاک در

۱. عیسی کاکویی‌دینکی و نسرین‌السادات قوامی، «بررسی ویژگی‌های جنسیتی و پیامدهای گرایش زنان به سوء مصرف مواد مخدر»، فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد ۴(۱۳۹۳): ۱۰.
۲. محمد جهانتاب، «دوستان ناباب و اعتیاد نوجوانان»، فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد ۴(۱۳۹۳): ۶۴.
۳. بهنام رضاقلی‌زاده، «نقش رسانه‌ها در پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر»، فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد ۴(۱۳۹۳): ۸۰-۸۱.
۴. حمید صرامی، «آسیب شناسی اجتماعی مواد مخدر»/اصلاح و تربیت ۱۰۳ (۱۳۸۹): ۴.

همه کشورهای پیشینه تاریخی دارد، لیکن اعتیاد و سوء مصرف مواد مخدر و روان گردان‌ها در عصر ما پدیده‌ای است که با پیشرفت صنعت و توسعه کشورهای، در حال گسترش است. اعتیاد به مواد مخدر، پدیده‌ای جدید و خاص زندگی مدرن است، چراکه مصرف مواد مخدر اگر هم در گذشته وجود داشت به عنوان اعتیاد و یا انحراف شناخته نمی‌شد. اما با گسترش فرهنگ مدرن، ارزش‌ها و هنجارها نیز رواج یافته و کنش‌ها و رفتارهایی چون اعتیاد به مواد مخدر، متعارض با هنجار تلقی شده است.^۵ در دو دهه اخیر، جهان با آمارهای تکان‌دهنده‌ای از شیوع مصرف مواد به ویژه در بین جمعیت جوان و نوجوان مواجه است و کشور ایران، هم اکنون دارای یکی از جوان‌ترین جمعیت‌های جهان است و از آنجایی که اعتیاد عمدتاً نسل جوان هر جامعه‌ای را تهدید می‌کند و ایران نیز از این مسأله مبرا نیست.^۶ چون ایران تبدیل به ترانزیتی برای مواد مخدر شده، جوانان و نوجوانان به طور بالقوه در معرض اعتیاد به مواد مخدر هستند و همچنین اعتیاد در میان دانش‌آموزان و دانشجویان از مسائل روز و مورد توجه است.^۷ در واقع، جوان بودن در عین اینکه فرصت تلقی می‌شود، تهدید نیز به شمار می‌رود زیرا با افزایش جمعیت جوان، میزان آسیب‌پذیری این جوامع (ایران) به لحاظ مصرف مواد مخدر صنعتی مضاعف می‌شود.^۸ آنچه امروزه در کشور ما تأمل بیشتری را می‌طلبد تغییر گرایش افراد و به ویژه جوانان از مواد مخدر سنتی همچون تریاک و حشیش به سمت مواد مخدر صنعتی مثل اکستازی، شیشه، کراک و ... است. هرچند میزان شیوع مصرف مواد مخدر صنعتی متفاوت گزارش گردیده، ولی آنچه مهم است اینکه مصرف زودرس در اوایل نوجوانی و حتی کمتر از آن بوده است. در واقع، امروزه شاهد رشد چشمگیر مصرف مواد محرک به ویژه مت‌آمفتامین‌ها^۹ در کشور هستیم که بیشترین پتانسیل ایجاد آسیب‌های روانی و اجتماعی را دارند و با توجه به روند مصرف مواد اعتیادآور در کشور با تکیه بر ورود و تولید مواد مخدر صنعتی جدید در داخل، همچنین بروز نسل جدید مصرف‌کنندگان پرخطر مواد محرک و افزایش آسیب‌های ناشی از مصرف این مواد در میان خانواده، جوانان و زنان، لزوم به‌کارگیری سازکارهای مبتنی بر شناسایی و بازبینی توانایی‌های بالقوه موجود در جامعه ضرورت دارد.^{۱۰}

با اینکه دستگاه قضایی و انتظامی از بعد کیفری، برخوردهای شدیدی با این افراد دارند، ولی این

۵. حسین مظفر، منیژه ذکریایی و مریم ثابتی، «آنومی فرهنگی و اعتیاد به مواد مخدر در بین جوانان ۱۳-۲۸ ساله‌ی شهر تهران»، *پرونده‌نامه علوم اجتماعی* ۴(۱۳۸۸): ۳۸.
۶. حسن عماری، «بررسی تأثیر برنامه پیشگیری از اعتیاد (شادی) بر رفتارهای پر خطر جوانان در معرض خطر مصرف مواد مخدر»، *مجله مطالعات امنیت اجتماعی* ۲۶(۱۳۹۰): ۶۳.
۷. ناصر یوسفی و محمد خالدیان، «بررسی عوامل فردی، خانوادگی و محیطی گرایش افراد به مواد مخدر و اعتیاد»، *فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم* ۲۵(۱۳۹۱): ۷۸.
۸. ابراهیم صالح آبادی و محسن سلیمی امان آباد، «بررسی رابطه سبک زندگی جوانان و گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی در شهر شیروان»، *فصلنامه جامعه‌شناسی مطالعات جوانان* ۶(۱۳۹۱): ۶۰.

9. Methamphetamines

۱۰. رویا نوری و بابک قرقلو، «بررسی نقاط قوت و محدودیت‌های به‌کارگیری پلیس زن در عرصه مبارزه با مواد اعتیاد آور در کشور ایران»، *پلیس زن*، ۱۲(۱۳۸۹): ۹۹-۱۰۰.

معضل روزبه‌روز روند افزایش را در پیش می‌گیرد. بنابراین، می‌توان گفت که مشکلات ساختاری - فرهنگی تا زمانی که اصلاح نشود، هیچ اثری از کاهش این مسئله بحران‌ساز نخواهیم دید. هرچند که در قانون مبارزه با مواد مخدر، انواع مجازات سخت و سیاست‌های بازپروری نیز اعمال می‌شود، ولی همچنان تعداد معتادان و به ویژه در زمینه مواد مخدر صنعتی افزایش پیدا می‌کند. به نظر می‌رسد صرف اعمال مجازات کیفری و اقدامات تأمینی برای مقصود کافی نخواهد بود، بلکه بایستی بسترهای اجتماعی اصلاح شود و نیز بایستی علل این امر را در درون جامعه جستجو کرد و نه صرفاً در خود فرد. این مسأله قبل از اینکه یک معضل فردی باشد، یک معضل اجتماعی است و تا زمانی که ریشه‌های این معضل در درون جامعه کنده نشود، مجازات و اقدامات بازپروری کارساز نخواهد بود. این مسأله مهم در همه شهرهای ایران وجود دارد و یکی از شهرهای آسیب‌پذیر، به دلیل واقع شدن در مسیر ارتباطی تهران - تبریز، شهر زنجان می‌باشد که ممکن است حمل انواع مواد مخدر سنتی و صنعتی از طریق این مسیر صورت بگیرد که این امر، دسترسی مردم این شهر را به مواد مخدر مورد نظر، آسان کرده و آنها را به طور بالقوه در معرض سوء‌مصرف مواد قرار خواهد داد. و از سوی دیگر، با توجه به اینکه استان زنجان در شمال غرب کشور واقع شده و موقعیت ارتباطی مهمی دارد و نیز همان‌طور که قبلاً گفته شد ایران معبر ترانزیتی برای انتقال مواد مخدر از کشورهای شرقی به سمت اروپاست و زنجان نیز در یکی از مسیرهای اصلی واقع شده است و شاید بخش عظیمی از قاچاق انواع مواد مخدر از این مسیر ترانزیتی صورت بگیرد و به این خاطر، این امر می‌تواند آسیب‌زا و خطرآفرین برای ساکنین این شهر و به خصوص برای نوجوانان و جوانان باشد، چه اینکه مواد مورد نظر به نوعی در دسترس افراد قرار می‌گیرد. در واقع، آسیب‌های اجتماعی به وجود آمده از این معضل در شهر مورد مطالعه قابل توجه و نگران‌کننده می‌باشد. سؤال پیش‌آمده این است که علل مؤثر بر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی در شهر زنجان چیست؟ در واقع، شناخت و بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی در شهر زنجان و درک صحیح این عوامل می‌تواند برنامه‌های مربوط به کنترل و پیشگیری از گرایش مردم این شهر به مواد مخدر صنعتی را هدایت و پشتیبانی کند. طبق بررسی‌های صورت گرفته می‌توان گفت که بیشترین رده سنی افراد مورد مطالعه جوانان و از لحاظ تحصیلات هم، اغلب فاقد تحصیلات عالی می‌باشند. بیشترین مواد مصرفی آنها نیز، شیشه و هروئین بوده است و یکی از عوامل مؤثری که موجب تغییر الگوی مصرف از مواد سنتی به صنعتی گردیده، پایین بودن سرخوشی و نشنگی مواد مصرفی اعلام شده است. از لحاظ منطقه سکونت محل زندگی، نیز بیشترین فراوانی به مناطق به ترتیب: بیسیم، اسلام آباد، دانشسرا، فرودگاه و امجدیه اختصاص داشت که درحقیقت، مناطق مذکور از لحاظ فیزیکی، شرایط نامناسبی دارند. مع‌الوصف، بایستی اذعان کرد که متغیرهایی مثل سن، میزان تحصیلات، شرایط مکانی و محیطی حاکم بر منطقه، بر زمینه‌سازی و رشد این معضل مؤثر بوده است. همچنین از مهم‌ترین عوامل اجتماعی نقش‌آفرین در حوزه اعتیاد در این شهر می‌توان به یادگیری اجتماعی، کنترل اجتماعی و ناکامی اشاره کرد. در واقع، با وجود جرم‌انگاری‌های شدید قانون مبارزه با مواد مخدر در راستای پیشگیری و کاهش این معضل اجتماعی، اما همچنان گرایش و مصرف این مواد خانمان‌سوز روبه افزایش است. آنچه که بایستی

مورد توجه باشد اینکه اعتیاد یک بیماری اجتماعی تلقی شود تا یک رفتار مجرمانه، در چنین شرایطی بازپذیری اجتماعی این افراد آسان تر خواهد بود و جامعه دیگر به این افراد با عینک بزهدکارانه نگاه نخواهد کرد. بنابراین برای حل این مسأله به نظر می‌رسد که بایستی ریشه‌ای و زیربنایی اقدام شود و برای این منظور، باید شکاف‌های موجود در جامعه، چه از نظر اجتماعی - فرهنگی و چه از نظر اقتصادی برطرف گردد تا شاید بتوان از یک سو، آثار اجتماعی این معضل در خصوص معتادان کاهش داد و از سوی دیگر، پیشگیری مؤثری را نهادینه کرد.

۲- مبانی نظری

جامعه‌شناسان و جرم‌شناسان معضلات و آسیب‌های اجتماعی را از ابعاد گوناگون مورد کاوش و بررسی قرار داده‌اند و در این راستا نیز نظریاتی هم بر مبنای یافته‌ها و نتایج تجربی مطرح نموده‌اند. اعتیاد به مواد مخدر نیز از مسائلی است که مورد توجه این نظریه‌پردازان بوده است. به همین خاطر، ما این تحقیق را بر اساس نظریه‌های یادگیری اجتماعی ساترلند، کنترل اجتماعی هیرشی و منزلت اجتماعی کوهن مورد بررسی قرار می‌دهیم.

ادوین ساترلند^{۱۱} با تأکید بر اینکه رفتار در یک محیط اجتماعی «یادگرفتنی» است، به خلق یک نظریه عمومی از رفتار مجرمانه پرداخت. در حقیقت از نظر ساترلند، تمام رفتارها به شکلی یکسان یاد گرفته می‌شوند. از این رو تفاوت عمده میان تطابق و رفتار مجرمانه، آن است که «چه» چیزی یاد گرفته می‌شود و نه آنکه «چگونه» یاد گرفته شده است.^{۱۲} تداوم و گسترش این اندیشه با تأثیرپذیری از مکتب کنش متقابل نمادین، توسط ساترلند و دانشجویانش به ویژه کرسی^{۱۳} در دهه‌های ۱۹۳۰ و ۱۹۴۰ انجام می‌گیرد. آنها سعی کردند نشان دهند که جنایت و انحراف از طرق انتقال فرهنگی در گروه‌های اجتماعی واقع می‌گردد. این مکتب برخلاف مکتب شیکاگو که بر بی‌سازمانی اجتماعی تکیه داشت، بر مسأله یادگیری در محیط اجتماعی آلوده به فساد و موضوع خرده‌فرهنگ‌های گوناگون توجه دارد.^{۱۴}

ساترلند و کرسی کوشش می‌کنند، علل وقوع انحراف و تداوم آن را به شرح زیر تبیین کنند: کج‌رفتاری آموخته می‌شود. یعنی کج‌رفتاری یک پدیده ارثی نیست. بنابراین کسی که در زمینه جرم و جنایت آموزش ندیده باشد، مجرم نخواهد شد. کج‌رفتاری در ضمن کنش‌های متقابل با دیگران، یعنی در جریان برقرار کردن ارتباط آموخته می‌شود. این ارتباط عمدتاً از طریق زبان انجام می‌گیرد. در بعضی مواقع از طریق حرکات نیز واقع می‌شود. بخش اصلی یادگیری رفتار کج‌روانه در اثر ارتباط صمیمی در درون گروه انجام می‌گیرد. برعکس، سازمان‌های غیرشخصی ارتباطات، مانند

11. Edwin H. Sutherland

۱۲. فرانکی ویلیامز و ماری لین دی مک‌شین، *نظریه‌های جرم‌شناسی*، ترجمه حمیدرضا ملک‌محمدی (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۱): ۸۹.

13. Cerssy

۱۴. فریده ممتاز، *انحرافات اجتماعی (نظریه‌ها و دیدگاه‌ها)*، (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۸): ۹۰.

سینما، روزنامه و تلویزیون نقش نسبتاً بی‌اهمیتی در این زمینه دارند. فرد در صورتی مبدل به بزهکار و کج‌رفتار می‌شود که تعاریف موافق قانون‌شکنی، فراوانی بیشتری از تعاریف مخالف قانون‌شکنی داشته باشد. این اصل مهم نظریه فراوانی معاشرت است. هنگامی که افراد مبدل به مجرم می‌شوند این امر به علت تماس آنها با الگوهای رفتار کج‌رو و جدا افتادن آنها از الگوهای بهنجار است. جریان یادگیری رفتار کج‌رو از طریق معاشرت، شامل تمام مکانیسم‌های یادگیری می‌شود که برای هر رفتار دیگری ضروری است. به این منظور که یادگیری کج‌رفتاری تنها شامل تقلید نمی‌شود و عمیق‌تر از آن است^{۱۵} و^{۱۶} به نظر ساترلند رویکرد کج‌رفتاری به عنوان شیوه‌ای برای تبیین اینکه چگونه افراد الگوهای کج‌روی را می‌آموزند، به وجود آمد. فرض اصلی این رویکرد این است که گرایش کج‌رفتاری در جامعه و در گروه اولیه آموخته می‌شود. علت آن به‌طور کلی، جامعه‌پذیری نامتناسب است.^{۱۷}

نظریه کنترل اجتماعی توسط هیرشی^{۱۸} در سال ۱۹۶۹ مطرح شد. هیرشی ارتکاب جرم را به ضعف تعهداتی که مردم را به اجتماع پایبند می‌سازد، مربوط می‌داند. به نظر وی همه‌ی افراد به طور بالقوه قانون‌شکن هستند، اما تحت کنترل می‌باشند. زیرا می‌ترسند رفتار غیرقانونی روابط آنها را با دوستان، والدین، همسایه‌ها و همسالان خدشه‌دار کند. افرادی که همبستگی اجتماعی آنها با والدین و مدرسه دچار گسست شده یا ضعیف می‌باشد، این امکان وجود دارد که در دام رفتارهای بزهکارانه گرفتار شوند.^{۱۹} هیرشی پایبندی یک شخص نسبت به اجتماع را وابسته به چهار عنصر زیر می‌داند:

۱- دلبستگی: داشتن علاقه و وابستگی به دیگران موجب ملاحظه کردن انتظارات و علایق سایرین توسط فرد می‌شود. از نظر هیرشی خانواده، همسالان و مدرسه مهم‌ترین نهادهای اجتماعی هستند که فرد بایستی با آنها پیوند داشته باشد. وابستگی به پدر و مادر از همه مهم‌تر است. حتی اگر خانواده به واسطه طلاق از هم پاشیده باشد، وابستگی قوی کودک به یکی از والدین، مانع از انحراف کودک می‌شود. در واقع بیشتر افراد سعی می‌کنند که آسیبی به خویشاوندان خود نرسانند تا موجب شرمساری آنها گردند. این امر موجب خودداری آنها از نقض هنجارهای اجتماعی می‌شود.

۲- تعهد (پایبندی): مستلزم زمان، انرژی و کوشش گسترده در رفتارهای مطابق با چهارچوب مرسوم می‌باشد مانند فعالیت برای به دست آوردن مدرک تحصیلی یا پس‌انداز کردن پول برای آینده. اگر افراد در زندگی تعهد داشته باشند، از ارتکاب اعمال خلاف که ممکن است پایبندی و تحقق برنامه‌های وی را به خطر بیندازد، اجتناب می‌کند.

۳- مشارکت (درگیری): بیشتر افراد در طول زندگی خود زمان و انرژی کمتری دارند. درگیری در امور

۱۵. ارل رابینگتن و مارتین واینبرگ، رویکردهای نظری هفتگانه در بررسی مسائل اجتماعی، ترجمه رحمت‌اله صدیق سروستانی (تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۳)، ۱۱۰-۱۱۲.

۱۶. جرج ولد، توماس برنارد و جفری اسنیس، جرم‌شناسی نظری، ترجمه: علی شجاعی (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۸)، ۲۵۲.

۱۷. راب وایت و فیونا هینز، جرم و جرم‌شناسی، ترجمه علی سلیمی (قم: انتشارات حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۲)، ۱۵۸-۱۶۰.

18. Hirschi

19. Travis Hirschi, *Causes of Delinquency* (Ca; University of Colifornia, 1969): 18-19.

روزمره زندگی، وقت زیادی نیاز دارد و خود باعث رفتار می‌شود. به همین خاطر، بیشتر جرم‌شناسان اعتقاد دارند که افزایش سال‌های تحصیل و مدرسه، انجام خدمت نظام وظیفه، فراهم بودن تسهیلات ورزشی و دیگر تفریحات سالم، باعث کاهش کج رفتاری در میان نوجوانان و جوانان می‌شود.

۴- اعتقاد: یعنی اعتقاد به ارزش‌های دینی و اخلاقی و اعتقاد به احترام به قانون که مانع مشارکت افراد در رفتارهای ضد اجتماعی است. به نظر هیرشی هر چه این اعتقاد در فرد ضعیف‌تر باشد، بیشتر احتمال دارد کج‌روی کند. بنابراین انحراف به دلیل عدم اعتقاد به اعتبار هنجارها و قوانین واقع می‌شود.^{۲۰}

در رهیافت‌های منزلت اجتماعی، آلبرت کوهن^{۲۱} به دنبال این مسأله بود که چگونه یک خرده‌فرهنگ بزهکاری می‌تواند آغاز شود؟ وی پس از بررسی‌های مربوط به بزهکاری اطفال و نوجوانان، معتقد بود که این وضعیت اغلب در میان مردان طبقه پایین دیده می‌شود و بزهکاری ولگردان، رایج‌ترین شکل آن به حساب می‌آید. کوهن اعلام نمود که تمام اطفال و نوجوانان (قطعاً همه افراد) به دنبال موقعیت اجتماعی هستند. با این همه، تمام اطفال و نوجوانان نمی‌توانند به طور مساوی برای به دست آوردن موقعیت به رقابت با یکدیگر بپردازند. چنانچه موقعیت آنها در ساختار اجتماعی، موقعیتی بخت‌یار باشد، بچه‌های طبقه پایین در پی جبران کمبود مزیت‌های مادی و نمادین برمی‌آیند.^{۲۲}

کوهن مدعی است که خرده‌فرهنگ‌های شکل گرفته در میان طبقه کارگر را می‌توان حاصل تضاد موجود میان فرهنگ این طبقه و فرهنگ طبقه متوسط دانست و به عبارت دیگر وی خرده‌فرهنگ‌های یاد شده را نوعی نظام فرهنگی جایگزین به حساب آورد. نظامی که شکل‌گیری و رشد آن، محصول دو عامل زیر است؛ نخست، فرصت‌های فرو بسته بر اعضای جوان طبقه کارگر؛ دیگر اینکه عزت نفس پایینی که این افراد به آن دچارند.^{۲۳} نومییدی و از دست رفتن عزت نفس در این جوانان و نوجوانان که نتیجه این شکست‌ها می‌باشد، آنها را به انکار فرهنگ طبقه متوسط وادار می‌کند که آن را علت این مشکلات و موانع می‌دانند.^{۲۴} کوهن دو پدیده جرم و بزه نوجوانان و جوانان را به چشم رفتار جمعی می‌نگرد، رفتاری که با آرزوها، چشمداشت و تجربه‌های زیسته و مختلف مربوط به دو نوع دسته‌بندی طبقاتی پیوند می‌خورد. وی مدعی است که مدرسه همان نقطه‌ای است که جوانان و نوجوانان طبقات پایین دست درمی‌یابند که جامعه گزینه‌های در دسترس آنان را محدود می‌سازد. چه اینکه کودکان طبقه فرودست پیش از ورود به مدرسه، اغلب ارزش‌ها را به گونه‌ای متفاوت از کودکان طبقه متوسط فرا می‌گیرند و هنگام سنجش در برابر این ارزش‌ها به طور ناقص عمل می‌کنند و باید خود را با این ارزش‌های نوین سازگار کنند یا آن را نپذیرند. از این‌رو اعضای باندهای بزهکار معمولاً

۲۰. ممتاز، پیشین، ۱۲۰-۱۲۳؛ شهلا معظمی، بزهکاری کودکان و نوجوانان (تهران: نشر دادگستر، ۱۳۹۳): ۱۸۴-۱۸۵.
21. Albert Cohen

۲۲. ویلیامز و مک‌شین، پیشین، ۱۲۶-۱۲۷.

۲۳. وایت و هینز، پیشین، ۱۶۰.

۲۴. علی سلیمی و محمد داوری، جامعه‌شناسی کج‌روی (قم: انتشارات حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۶): ۳۳۵.

۳- روش‌شناسی

روش تحقیق در این پژوهش علی - مقایسه‌ای و پس‌رویدادی می‌باشد. جهت سنجش متغیرهای مستقل پرسشنامه در مقیاس ۵ درجه‌ای لیکرت که از گزینه خیلی زیاد با نمره ۵ شروع و به گزینه خیلی کم با نمره ۱ ختم می‌شود، استفاده شد. جامعه آماری تحقیق، معنادان مواد مخدر صنعتی در شهر زنجان می‌باشد. سه تا از مراکز ترک اعتیاد (کمپ) و یک مرکز مشاوره اعتیاد که از طرف ستاد مبارزه با مواد مخدر و سازمان بهزیستی دارای مجوز فعالیت بودند، انتخاب و معرفی شدند که تعداد افراد تحت درمان در این مراکز ۳۵۰ نفر بودند. حجم نمونه در این تحقیق، بر اساس جدول مورگان، مجموعاً ۱۰۰ نفر می‌باشد که از بین افراد مورد مطالعه انتخاب گردیدند. نمونه‌گیری در تحقیق حاضر، به صورت تصادفی ساده انجام گرفت. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار آماری SPSS استفاده شد. در این تحلیل از آزمون‌های پیرسون برای سنجش همبستگی بین متغیرهای فاصله‌ای، اسپیرمن برای سنجش متغیرهای اسمی و رتبه‌ای در رابطه با معنی‌داری متغیرها، رگرسیون چندگانه گام به گام جهت سنجش قدرت پیش‌بینی متغیرهای مستقل و آزمون‌های t و f برای مقایسه میانگین استفاده شد. برای جمع‌آوری داده‌ها از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شد که مباحث تئوری از منابع مربوطه (کتاب، مقاله، پایان‌نامه و ...) و مباحث تجربی هم از مصرف‌کنندگان مواد مخدر صنعتی در این تحقیق، از طریق پرسشنامه محقق ساخته به دست آمد. پرسشنامه، دربرگیرنده پرسش‌هایی مربوط به اطلاعات جمعیت‌شناختی و دموگرافیک مانند: سن، جنسیت، میزان درآمد، سطح تحصیلات و ... و همچنین پرسش‌هایی مربوط به نوع مواد مصرفی، سن شروع، نوع آشنایی با مواد، علل گرایش و ... می‌باشد. برای سنجش اعتبار تحقیق از روش اعتبار محتوا استفاده شد. بدین صورت که پرسشنامه مورد نظر در اختیار چند تن از اساتید و متخصصین جامعه‌شناسی و جرم‌شناسی قرار گرفت و با بحث و گفتگو با ایشان، در نهایت با جمع‌بندی نظرات آنها به دست آمد. برای سنجش پایایی، ابتدا ۳۰ پرسشنامه در اختیار جامعه نمونه قرار گرفت و در نهایت، با استفاده از آلفای کرونباخ همه متغیرها بالای ۰/۷۷ سنجیده شد. بدین صورت، پایایی تحقیق به دست آمد. از افراد مورد مطالعه خواسته شد که به سؤالات پرسشنامه، با صداقت پاسخ دهند و نیز به آنها توضیح دادیم که این تحقیق برای یک کار صرفاً علمی است و نه هویت کسی مد نظر است و نه نهاد خاصی بر امر نظارت و دخالت دارد. براین اساس، توانستیم اعتماد پاسخگویان را جلب نماییم.

۴- یافته‌های تحقیق

۴-۱- یافته‌های توصیفی

بر اساس نتایج به دست آمده در تحقیق، از نظر سنی بیشترین افراد مورد مطالعه بین ۲۰-۳۰ ساله یعنی جوانان بودند. از نظر تأهل هم بیشتر مصرف‌کنندگان مجرد می‌باشند. از نظر سطح تحصیلات هم، بیشتر افراد مورد مطالعه به ترتیب دارای دیپلم و سیکل بودند. سطح تحصیلات پدر پاسخگویان هم، بیشترین فراوانی مربوط به سطح تحصیلات ابتدایی بوده و تعداد قابل توجهی هم در حد بی‌سواد می‌باشند. در مورد متغیر دلیل تغییر مواد مصرفی از مواد مخدر سنتی به صنعتی باید گفت که بیشتر پاسخگویان یعنی ۳۸/۹ درصد از آنها گزینه «سرخوشی و نشگی آن کمتر بود» را انتخاب کرده‌اند، و تعداد قابل توجهی از پاسخگویان هم، سخت بودن و زمان بر بودن مصرف را مؤثر دانسته‌اند. در مورد متغیر سن پاسخگو در اولین مواد مصرف آنچه قابل توجه است اینکه بیشترین پاسخگویان یعنی ۲۴/۵ درصد، اعلام کرده‌اند که در سن ۱۸-۱۳ برای اولین بار مواد مخدر مصرف کرده‌اند و تعداد بسیار کمی، یعنی ۴ نفر از پاسخگویان ۳۶-۳۱ سال را انتخاب کرده‌اند. در رابطه با منطقه سکونت در شهر هم باید گفت که بیشترین فراوانی مربوط به بیسیم، و بعد از آن مربوط به اسلام آباد، سپس دانشسرا و بعد از آن به دو منطقه فرودگاه و امجدیه است. افرادی که ساکن بیسیم بودند ۱۲/۵ درصد از پاسخگویان را تشکیل می‌دهند.

جدول (۱): آماره‌های توصیفی متغیرهای مستقل

متغیر	انحراف معیار	میانگین
کنترل اجتماعی	۴/۷۸	۲۴/۴۸
یادگیری اجتماعی	۴/۰۵	۲۶/۰۴
ناکامی	۳/۴۶	۱۱/۰۳
نمره کل	۴/۲۵	۲۰/۵۱

همان‌طور که در جدول (۱) مشاهده می‌شود، همه متغیرهای فوق به عنوان متغیر مستقل تحقیق، به یک متغیر فاصله‌ای تبدیل شده است. مقدار میانگین کنترل اجتماعی ۲۴/۴۸ و مقدار انحراف معیارش ۴/۷۸، مقدار میانگین یادگیری اجتماعی ۲۶/۰۴ و مقدار انحراف معیارش ۴/۰۵ و مقدار میانگین ناکامی ۱۱/۰۳ و مقدار انحراف معیارش ۳/۴۶ بوده و نمره کل میانگین ۲۰/۵۱ و نمره کل انحراف معیار هم ۴/۲۵ می‌باشد.

۴-۲- یافته‌های استنباطی

یافته‌های استنباطی این تحقیق در سه قسمت آزمون فرضیات، رگرسیون چندگانه گام به گام و مقایسه میانگین به صورت زیر، مورد بررسی قرار گرفت. با توجه به اینکه عدد مقابل ۰/۰۰۰ که در

جدول (۲) به دست آمده، به عنوان سطح معناداری که کوچک‌تر از ۰/۰۱ می‌باشد. فرضیات تحقیق همگی در سطح ۰/۹۹ معنادار بوده و مورد تأیید قرار گرفته است.

فرضیه اول: به نظر می‌رسد بین ناکامی و گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی رابطه وجود دارد. این فرضیه طبق جدول شماره (۲)، تأیید شد که رابطه معنادار و مثبت بین متغیرهای ناکامی و اعتیاد به مواد مخدر وجود دارد و شدت آن با توجه به ضریب همبستگی پیرسون ۰/۶۱۵ بیش از متوسط و حدوداً قوی است.

فرضیه دوم: به نظر می‌رسد بین کنترل اجتماعی و گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی رابطه وجود دارد. این فرضیه طبق جدول شماره (۲)، تأیید شد که رابطه معنادار و منفی بین متغیرهای کنترل اجتماعی و اعتیاد به مواد مخدر وجود دارد یعنی هرچه کنترل اجتماعی بیشتر باشد، گرایش افراد به سمت اعتیاد کمتر می‌شود و بالعکس. شدت آن هم با توجه به ضریب همبستگی پیرسون ۰/۶۰۷- بیش از متوسط است.

فرضیه سوم: به نظر می‌رسد بین یادگیری اجتماعی و گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی رابطه وجود دارد. این فرضیه طبق جدول شماره (۲) با توجه به ضریب همبستگی پیرسون ۰/۶۲۵ بیش از متوسط و حدوداً قوی است.

جدول (۲): همبستگی بین متغیرهای مستقل و متغیر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی

متغیر	ضریب همبستگی	Sig.	نوع آزمون
ناکامی	۰/۶۱۵**	۰/۰۰۰	پیرسون
کنترل اجتماعی	-۰/۶۰۷**	۰/۰۰۰	پیرسون
یادگیری اجتماعی	۰/۶۲۵**	۰/۰۰۰	پیرسون

به منظور بررسی شدت تأثیر متغیرهای مستقل مؤثر بر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی از رگرسیون چندگانه به روش گام‌به‌گام استفاده شده که نتیجه آن در جدول شماره (۳) نشان داده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود از بین متغیرهایی که با اعتیاد به مواد مخدر صنعتی دارای رابطه معنی‌دار بودند، متغیر یادگیری اجتماعی بیشترین اثر پیش‌بین را بر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی داشته است، به طوری که بیشترین درصد تغییرات مربوط به توانمندی توسط این متغیر تبیین می‌شود و به ازای یک واحد تغییر در انحراف معیار متغیر یادگیری اجتماعی، انحراف معیار متغیر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی به میزان ۰/۲۳۱ واحد تغییر پیدا می‌کند. معادله اثر متغیرهای مستقل بر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی (متغیر وابسته) به صورت زیر است:

$$۰.۳۳/۹۱۷ + ۱.۸۲/۰.۵۰ + ۱.۸۱/۰.۷۰ \quad \Delta/Y = ۴۴۶$$

جدول (۳): رگرسیون چندگانه گام به گام علل اعتیاد به مواد مخدر صنعتی

متغیر	B	Beta	T	Sig	R	R ²	AR ²
یادگیری اجتماعی	۱/۰۷۰	۰/۲۳۱	۱۶/۶۰۰	۰/۰۰۰	۰/۹۴۲	۰/۸۸۷	۰/۸۸۳
کنترل اجتماعی	۱/۰۵۰	۰/۲۲۹	۱۶/۰۸۴	۰/۰۰۰	۰/۹۶۷	۰/۹۳۵	۰/۹۳۲
ناکامی	۰/۹۱۷	۰/۱۹۲	۱۴/۱۰۴	۰/۰۰۰	۰/۹۸۲	۰/۹۶۴	۰/۹۶۲

به منظور بررسی تفاوت بین میانگین متغیر علل اعتیاد به مواد مخدر صنعتی در گروه‌های مختلف متغیرهای وضعیت تأهل، شغل افراد مورد مطالعه، شغل پدر، وضعیت زندگی والدین، دلیل تغییر در مصرف مواد مخدر سنتی به صنعتی، مقایسه‌ای انجام گرفت که در جدول شماره (۴)، قابل مشاهده است. قابل ذکر است برای این منظور از آزمون‌های مقایسه میانگین F و معادل ناپارامتری آن یعنی آزمون کروسکال والیس با رعایت پیش فرض‌های لازم در رابطه با متغیرهایی که بیش از دو سطح برای مقایسه داشتند، استفاده شد و برای مقایسه میانگین گروه‌های متغیرهایی با دو سطح از آزمون‌های T و معادل ناپارامتری آن یعنی آزمون من ویتنی بر حسب نیاز استفاده شد.

جدول (۴): مقایسه میانگین

متغیر	سطوح متغیر	تعداد	میانگین	درجه آزادی	آزمون استفاده شده				توضیح
					Mann-Whitney	T	Kruskal Wallis	F	
وضعیت تاهل	متاهل	۳۸	۴۴/۸۱	۳	-	-	۱۴/۵۸**	-	گروهی که از همسرشان جدا شده‌اند بیش از متاهلین بوده و متاهلین بیش از مجردها بر علل اعتیاد به مواد مخدر صحنه گناhtنمانند.
	مجرد	۴۵	۴۴/۸۰						
	طالق	۱۵	۷۵/۳۰						
	فوت شده	۰	۰						
تغفل	بیکار	۳۷	۱۷۸/۹۷	۳	۰/۴۵۷	-	-	تفاوت معناداری بین گروههای تغفلی پاسخگویان در رابطه با علل اعتیاد به مواد مخدر صنعتی وجود ندارد.	
	کارمند	۷	۱۷۱/۸۲						
	کارگر	۳۰	۱۷۹/۵۹						
	سایر	۳۵	۱۷۵/۵۷						
تغفل پدر	کارگر	۳۷	۴۹/۸۵	۴	۰/۶۸۰	-	-	تفاوت معناداری بین گروههای مختلف متغیر تغفل پدر در رابطه با علل اعتیاد به مواد مخدر صنعتی وجود ندارد.	
	بیکار	۳	۶۲/۵۰						
	کارمند	۱۵	۳۷/۷۳						
	آزاد	۳۹	۵۳/۶۰						
	سایر	۱۴	۴۷/۲۱						
وضعیت زندگی والد	با هم	۶۹	۱۷۹/۶۸	۳	۲/۴۰۴	-	-	تفاوت معناداری بین گروههای مختلف متغیر وضعیت زندگی والدین پاسخگویان در رابطه با علل اعتیاد به مواد مخدر صنعتی وجود ندارد.	
	جدا از هم	۵	۱۶۵/۷۲						
	طلاق گرفته‌اند	۲	۱۸۲/۵۴						
	فوت	۲۲	۱۶۹/۸۰						
دلیل تغییر مصرف از مواد مخدر سنتی به صنعتی	در دسترس نبودن	۳۷	۱۷۸/۴۵	۷	۰/۹۸۵	-	-	تفاوت معناداری بین گروههای مختلفی که نوع ماده مصرفی خود را از مواد مخدر سنتی به صنعتی تغییر دادند در رابطه با علل اعتیاد به مواد مخدر صنعتی وجود ندارد.	
	سرخوکی و تشنگی کم	۲	۱۸۰/۰۶						
	گران بودن	۱۶	۳۰۳/۹۳						
	مصرف سخت و زمان پر	۳۷	۱۷۱/۶۵						
	سایر	۳	۱۷۶/۱۸						
	سرخوکی کمتر و مصرف سخت و زمان پر	۱	۱۷۴/۷۳						
	قیمت گران و سخت بود مصرف	۱	۱۷۲/۲۹						
	چون در جامعه به وفور موجود است	۳۸	۱۶۱/۷۴						

۵- بحث

از میان ویژگی‌های فردی پاسخگویان، متغیر سطح تحصیلات پاسخگو دارای رابطه معنادار و منفی در سطح معناداری ۹۵ درصد، نشان داد. لذا با افزایش سطح تحصیلات، اعتیاد به مواد مخدر کاهش یافته است. به عبارت دیگر افراد با تحصیلات پایین‌تر گرایش بیشتری به اعتیاد داشته‌اند. در واقع، درصد خیلی کمی از افراد، تحصیلات عالی داشتند. این نتیجه با تحقیق (محمدی، ۱۳۸۷؛ حجاریان و قنبری، ۱۳۹۲؛ اسلام، ۲۰۰۰؛ زیاری، ۱۳۹۰) همسو می‌باشد. محمدی در کار خود به این نتیجه دست یافت که سطح تحصیلات معنادان با کاهش نسبی و بیشتر در سطح خواندن و نوشتن و سیکل همراه بوده و درصد نسبتاً کمی هم تحصیلات عالی داشته‌اند. این امر بیانگر این است که تحصیلات نزد جامعه معنادان در سطح بسیار پایینی نسبت به سطح سواد کل جامعه قرار دارد. زیاری نیز به این نتیجه دست یافت که بین میزان تحصیلات و ارتکاب جرم رابطه منفی و معناداری وجود دارد. در تحقیقات دیگری هم که در زمینه مصرف مواد مخدر انجام شده است، نتایج حاکی از آن می‌باشد که بیشترین مصرف‌کنندگان دارای مدرک دیپلم و زیر دیپلم و کمترین آنها دارای مدرک لیسانس و بالاتر بوده است.^{۲۶} نتایج تحقیق نازرول اسلام^{۲۷} (۲۰۰۰) نشان داد که جوانان معتاد با سطح تحصیلات متوسطه، درآمدهای پایین و متوسط نسبت به سایرین برخوردار بوده‌اند. این نتیجه با تحقیق (یوسفی و خالدیان، ۱۳۹۱) همسو نیست. چون آنها به این نتیجه رسیدند که تحصیلات هیچ تأثیری در اعتیاد افراد ندارد. متغیر سطح تحصیلات پدر رابطه معنادار و منفی در سطح معناداری ۹۹ درصد داشته است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که با افزایش سطح تحصیلات پدر، گرایش فرد نسبت به مصرف مواد مخدر کاهش پیدا کرده است و به عبارتی اغلب افراد معتاد از خانواده‌هایی بودند که پدر آنان از تحصیلات عالی برخوردار نبود.

متغیر سن پاسخگو در اولین مصرف رابطه معنادار و منفی در سطح معناداری ۹۹ درصد به دست آمد. بنابراین هرچه اعتیاد فرد در سنین پایین‌تر رخ داده است تأثیر علل (مورد بررسی) اعتیاد به مواد مخدر را در وقوع اعتیاد مؤثرتر دانسته است. این نتیجه با تحقیق (درتاج، ۱۳۸۹؛ ممتاز و همکاران، ۲۰۰۹؛ راستینه، ۱۳۹۲) همسو می‌باشد. چراکه آنها به این نتیجه رسیدند که هرچه سن شروع مصرف پایین باشد، احتمال گرایش فرد به مصرف مواد مخدر جدید بیشتر است. دعاگویان و حبیب‌زاده (۱۳۹۰) به این نتیجه رسیدند که از نظر سنی، مواد مخدر صنعتی، بیشتر توسط جوانان و نوجوانان در جمع دوستان مصرف می‌شود. طبق یافته‌های جلالی (۱۳۹۱) حس کنجکاوی فرد، نگرش مثبت به مواد مخدر، نقش «خانواده، جامعه و عوامل فردی نظیر سن، تحصیلات و ...» در گرایش جوانان به مواد مخدر تأثیر دارد.

نتایج نشان داد که بین کنترل اجتماعی و اعتیاد به مواد مخدر صنعتی رابطه منفی و معنادار وجود

۲۶. فرهاد اصغری، «بررسی وضعیت روانی معنادان به شیشه مراجعه کنندگان به مراکز درمانی شهر سمنجان» (طرح پژوهشی، سمنجان: ستاد مبارزه با مواد مخدر، ۱۳۹۳)، ۷۲.

27. Sk Nazrul Islam, "Sexual life style, drug habit and social demographic status of drug addict in bangladesh", *public health* 114(2000): 118-134.

دارد. یعنی هرچقدر کنترل غیررسمی افراد از طرف خانواده، مدرسه و جامعه محلی، دچار ضعف و سستی گردد و جوانان و نوجوانان از کانون کنترل خانواده دور بماند، گرایش فرزندان و افراد جامعه به سمت اعتیاد و سایر رفتارهای بزهکارانه را موجب خواهد شد. این نتیجه با تحقیقات (رضاخانی مقدم و همکاران، ۱۳۹۱؛ سیام، ۱۳۸۵؛ حیدرنیا و همکاران، ۲۰۰۷؛ غفاری زاده، ۱۳۸۶؛ زکی، ۱۳۹۱؛ کلانتری، قزلباش و یغمایی، ۱۳۸۹؛ آقابخشی، صدیقی و اسکندری، ۱۳۸۸؛ بروک، نومرا و کوهن^{۲۸}، ۱۹۸۹؛ قنبری زرنندی، محمدخانی و هاشمی نسب، ۱۳۹۵؛ رضمانی و همکاران، ۱۳۹۲) همسو می‌باشد. نتایج تحقیق رضاخانی و همکارانش نشان داد که تأثیر و نقش والدین بر نظارت نحوه رفتار نوجوانان و جوانان نسبت به گرایش به مصرف مواد مخدر، حائز اهمیت می‌باشد. بر اساس یافته‌های ریسی (۱۳۹۲) نتایج حاکی از این بوده است که رابطه معکوس و معناداری بین متغیرهای طبقه اجتماعی، کنترل اجتماعی و نحوه گذران اوقات فراغت با میزان متغیر وابسته (گرایش به مواد مخدر صنعتی) وجود داشته است. رضمانی و همکارانش نیز به این نتیجه رسیدند که زندگی در کانون گرم خانواده و سرپرستی و نظارت مناسب خانواده‌ها و نیز پیوند عاطفی اعضای خانواده نسبت به یکدیگر می‌تواند تأثیر مثبت زیادی بر پیشگیری از اعتیاد آنان داشته و مانع از گرایش فرزندان و نوجوانان به سمت اعتیاد گردد. نتایج برخی از تحقیقات دیگر نیز بیانگر این است که بین سبک دلبستگی پدر و مادر و گرایش به اعتیاد رابطه غیرمستقیم وجود دارد. یعنی هرچه دلبستگی و انسجام خانواده ضعیف باشد، احتمال گرایش به اعتیاد بیشتر می‌شود و بالعکس.^{۲۹} در نتیجه به دست آمده از تحقیقات بعضی محققان، می‌توان گفت که مداخلات پیشگیری مبتنی بر خانواده، در پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر بسیار امیدوارکننده بوده است. برای اینکه برنامه‌های پیشگیری متمرکز بر خانواده، مؤثر واقع شوند، باید متناسب با سن، جنسیت و نیازهای فرهنگی کودکان و خانواده‌هایشان طراحی شوند.^{۳۰} نتایج تحقیق غفاری زاده نیز، حاکی از آن بوده است که بین تعهد اجتماعی، انزوای اجتماعی و کنترل اجتماعی و پدیده اعتیاد رابطه معناداری وجود دارد. قنبری زرنندی و همکاران نیز به این نتیجه دست یافتند که بین پیوند ضعیف افراد با خانواده و مدرسه و تعارض‌های خانوادگی و عزت نفس پایین و گرایش آنها به سمت انحرافات اجتماعی مثل اعتیاد یک رابطه معنی دار معکوس وجود دارد. از میان عوامل اجتماعی مورد بررسی آنها متغیر پیوند با مدرسه، قوی‌ترین عاملی است که به طور مستقیم و غیرمستقیم بر مصرف مواد مخدر تأثیر می‌گذارد، بنابراین دانش‌آموزانی که پیوند سست و ضعیفی با مدرسه دارند، بیشتر به سمت مصرف مواد مخدر، سیگار و الکل گرایش پیدا می‌کنند. این مسائل در واقع، بیانگر اهمیت کنترل اجتماعی می‌باشد. گاتفردسن^{۳۱} (۱۹۸۸) در پژوهش خود به این نتیجه

28. J. S. Brook, Nomura, C & Cohen, P., Prenatal, "Perinatal and Early Childhood Risk Factors and Drug Involvement in Adolescence", *Genet Soc Gen Psychol Monogr* 115(1989): 22293-3161.

29. A. Shahraki, & M. Raghobi & B. Kord, "Investigation The relationship between parental attachment styles, with a tendency to drug addiction", *Researcher* 7(2015): 34-40.

30. k. I. Kumpfer, & r. Alvarado, *Effective Family Strengthening Intervention*, Washington, dc: us Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention (Washington; Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, 1998); 26-30.

31. Ghatferdsen

رسید که فرار از مدرسه در پسران و دختران با درگیر شدن آنها با مواد مخدر ارتباط دارد. از نظر هاو کینز^{۳۲} (۱۹۹۵) دو عامل مربوط به مدرسه، شکست تحصیلی و نداشتن احساس تعهد کافی نسبت به مدرسه از عوامل خطر ساز در گرایش به مواد مخدر هستند.^{۳۳} شکست تحصیلی صرف نظر از علت آن، منجر به کاهش اعتماد به نفس و اختلال رفتاری می‌گردد که از جمله علل مهم، رفتار ضد اجتماعی است. کاهش عزت نفس سبب کاهش بیشتر اعتماد به نفس و خودانگاره پایین می‌شود که این امر منجر به بزهکاری می‌گردد.

کلانتری و همکاران در یافته‌های خود به این نتیجه رسیدند که فقدان نظارت‌های اجتماعی و انتظامی از جمله دلایل گرایش مردم منطقه بیسیم به سمت بزهکاری و سوء مصرف مواد مخدر می‌باشد. آقابخشی و همکاران دریافتند که بین ضعف کنترل و نظارت‌های غیر رسمی و گرایش جوانان تهرانی به مواد مخدر صنعتی رابطه معنادار وجود دارد.

این یافته با نظریه هیرشی مطابق است. به عقیده وی، حضور انسان‌های دیگر در صحنه اجتماع، موجب کنترل رفتارهای فردی می‌شود. به نظر هیرشی، داشتن وابستگی به خانواده، همسالان و مدرسه و نیز پایبندی نسبت به هنجارهای اجتماعی و درگیری و مشارکت در کارهای مورد قبول جامعه و اعتقاد به ارزش‌ها و قانون مداری در جامعه، از کج روی و بزهکاری افراد جلوگیری می‌کند. زمانی که پیوند اعضای خانواده ضعیف باشد و پدر و مادر به سبب طلاق از همدیگر جدا شده باشند، کنترل غیر رسمی نسبت به فرزندان ضعیف شده و یا از بین خواهد رفت. تحقیقات نشان می‌دهد کودکان و نوجوانانی که در خانواده‌های دارای ویژگی‌های سوء رفتار، تضاد و تنش یا والدین آنها به علت طلاق یا دلایل دیگر غایب هستند، عدم نظارت اجتماعی، بزهکاری آنها را تشدید خواهد نمود. مدرسه هم به عنوان یکی از نهادهای کنترل گر جامعه بیانگر این است هر چه نوجوانان از مدرسه و درس فرار کنند، بیشتر با افراد هم‌نوع و بزهکار مرتبط خواهند بود. نتایج تحقیق نوابی نژاد (۱۳۶۰) حاکی از این است که ۹۵ درصد از نوجوانان بزهکار زیر دبلم، مدرسه را رها کرده‌اند که سابقه اغلب بزهکاران نشان می‌دهد میزان موفقیت آنها در تحصیل پایین بوده و یا مردود شده‌اند.

نتایج تحقیق نشان داد که بین یادگیری اجتماعی و اعتیاد به مواد مخدر صنعتی رابطه وجود دارد. یعنی هر چه قدر افراد با بزهکاران و اشخاص هنجارشکن سر و کار داشته باشند و دارای دوستان و اعضای خانواده بزهکار باشند و یا در مدرسه نامناسبی که دانش آموزان خلاف کار و منحرف زیادی که در آن تحصیل می‌کنند، ادامه تحصیل بدهند، احتمال اینکه به سمت اعتیاد و بزهکاری بروند، خیلی زیاد است، زیرا رفتارهای مجرمانه را در این محیط یاد می‌گیرند و بر اساس خرده فرهنگ‌های موجود در این گروه‌ها جامعه پذیر می‌شوند. این نتیجه با تحقیقات (رضاخانی مقدم و همکاران، ۱۳۹۱؛ رضانی و همکاران، ۱۳۸۲؛ سیام، ۱۳۸۵؛ غفاری زاده، ۱۳۸۶؛ جلالی، ۱۳۹۱؛ زیاری، ۱۳۹۰؛ دعاگوین و حبیب زاده، ۱۳۹۰؛ حجاریان و قنبری، ۱۳۹۲؛ بنی فاطمه، عباس زاده و فاطمی، ۱۳۹۱؛ یکه فلاح،

32. Hawkinz

۳۳. شهناز خالقی پور و محمدحسین یارمحمدیان. مصرف مواد مخدر و برنامه‌های پیشگیری در نوجوانان و جوانان (اصفهان: دانشگاه آزاد اسلامی خوراسگان، ۱۳۸۷)، ۹۸.

مؤمنی، ترکاشوند و جهانی هاشمی، ۱۳۸۸؛ ایدر، امیری، امیری و عباسی، ۱۳۹۱؛ محمدی، پورقاز و رقیب، ۱۳۹۲؛ بیات، شاهسواری و قدیریان، ۱۳۹۱؛ قنبری زرنندی، محمدخانی و هاشمی‌نسب، ۱۳۹۵؛ آقابخش، صدیقی و اسکندری، ۱۳۸۸؛ اسلام، ۲۰۰۰؛ رئیسی، ۱۳۹۲؛ یوسفی و خالدیان، ۱۳۹۱) همسو می‌باشد.

یوسفی و خالدیان در یافته‌های خود به این نتیجه دست یافتند که در اعتیاد افراد و فرزندان، دوستان و خانواده تأثیر زیادی دارد. رضانی و همکارانش به این نتیجه دست یافتند که بین معاشرت با دوستان معتاد و گرایش به مصرف مواد مخدر رابطه معناداری وجود دارد. دعاگویان و همکاران به این نتیجه رسیدند که مصرف مواد مخدر صنعتی، بیشتر با دوستان محل و در مهمانی‌های شبانه و نیز تقلید از سایرین بوده است. بنی‌فاطمه و همکاران نیز به این نتیجه رسیدند که بین تعامل با همسالان بزهکار و متغیر بزهکاری سطح معنی‌داری بالایی وجود دارد. یعنی هرچه نوجوانان با افراد بزهکار رابطه داشته باشند، میزان بزهکاری آنها افزایش می‌یابد و بالعکس. غفاری‌زاده نیز در یافته‌های خود به تأثیر معاشرت ترجیحی و پیوند افتراقی در گرایش به مواد مخدر صنعتی اذعان داشته است. طبق یافته‌های قنبری زرنندی و همکاران، می‌توان گفت که حضور در جمع دوستان ناباب، محیط‌های اجتماعی و خانوادگی ناهنجار و آلوده در گرایش آنها به سمت اعتیاد مؤثر است. ریسی نیز در نتایج پژوهش خود، به این مسأله دست یافت که رابطه مستقیم و معناداری بین متغیرهای استفاده از متغیرهای نوین، خانواده نابسامان و معاشرت با دوستان ناباب با میزان گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی را آشکار ساخته است.

بیشتر معتادان، علت اعتیاد خود را معاشرت با دوستان ناباب ذکر کرده‌اند. بی‌تردید یک دوست منحرف، به راحتی می‌تواند دوست خود را اغفال کند. به خصوص نوجوان در دوره بلوغ بیشتر از هر زمان دیگر، متأثر از گروه هم‌سن و سال خود است. زیرا در این دوره، نوجوان از اتکای خود به خانواده می‌کاهد و ناگزیر در صدد یافتن تکیه‌گاه‌های دیگری که مهم‌ترین آنها گروه‌های دوستان و همسال هستند، برمی‌آید.^{۳۴} نورکو^{۳۵} و همکاران (۱۹۹۸) در یافته‌های خود در میان معتادان به مواد مخدر در شهر بالتیمور آمریکا به این نتیجه رسیدند که وجود دوستان همسال دارای رفتارهای اجتماعی ناهنجار در گرایش به مواد مخدر تأثیرگذار است. نتایج تحقیق حاجلی و همکاران (۱۳۸۹) با موضوع نگرش مردم به سوءمصرف مواد مخدر در ایران، نشان داده است که در رابطه با علل مصرف مواد مخدر در افراد، دوستان ناباب، خانواده معتاد و محل زندگی آلوده، بیشترین تأثیر را داشته است. یافته‌های بویل^{۳۶} (۲۰۰۰) در رابطه با وجود اعتیاد در خانواده و تأثیر آن بر گرایش افراد به اعتیاد، نشان داد که برادر بزرگ‌تر معتاد، اثر بیشتری در سوق دادن نوجوانان و جوانان به اعتیاد دارد.^{۳۷} در تحقیق حجاریان و قنبری (۱۳۹۲) ۸۵ درصد پاسخگویان اظهار داشتند که دوستان و آشنایان

۳۴. جهانتاب، پیشین، ۶۳

35. Nurco

36. Boil

۳۷. مظفر، ذکرپایی و ثابتی، پیشین، ۳۹.

باعث اعتیاد آنها شده است. این امر نشانگر این است که یادگیری اجتماعی بر اعتیاد افراد، تأثیر قابل توجهی را دارد. بیات و همکارانش (۱۳۹۱) نیز به این نتیجه دست یافتند که بین هم‌نشینی با همسالان و دوستان و نوع فرهنگ خانواده و اعتیاد به مواد مخدر صنعتی رابطه‌ی معنادار وجود دارد. هافمن و سربون^{۳۸} (۲۰۰۲) در مطالعات خود در مورد تأثیر اعتیاد والدین در گرایش به اعتیاد، به این نتیجه دست یافتند که زمانی که والدین مواد مخدر مصرف می‌کنند، احتمال بیشتری وجود دارد که فرزندانشان نیز معتاد شوند.^{۳۹} نتایج پژوهش سوسمان^{۴۰} و همکاران (۲۰۰۹) بر روی دو جامعه آمریکا و روسیه نشان داد که در میان عوامل اجتماعی - درون فردی سوء مصرف مواد مخدر در دوستان و سوء مصرف مواد مخدر در خانواده همبستگی قوی مثبت با گرایش فرد به اعتیاد وجود دارد. این یافته‌ها با نظریه‌ی ساترلند مطابق می‌باشد. به عقیده‌ی وی رفتار در یک محیط اجتماعی یادگرفتنی است. زمانی که فردی در یک خانواده یا گروه‌های همسالان جامعه‌پذیر می‌شود، خانواده یا گروه، سالم و یا ناسالم باشد، در رفتار فرد، اینکه کج‌رو یا فرد سالمی باشد، تأثیر خواهد گذاشت. چراکه رفتارهای دیگران را در برخورد با آنها یاد گرفته و در خود درونی می‌کند. به نظر ساترلند فرد زمانی که عملی را نیاموزد، به فکر انجام دادن آن نمی‌افتد و آموزش از راه ارتباط فرد با سایر افراد صورت می‌گیرد. انحرافات در واقع، در قالب گروه‌های نخستین نظیر خانواده و دوستان صورت می‌گیرد. نتایج تحقیق نشان داد که بین ناکامی و اعتیاد به مواد مخدر صنعتی رابطه وجود دارد. در واقع، زمانی که افراد در جامعه برای رسیدن به منزلت‌های اجتماعی، دچار شکست و ناکامی می‌شوند، احساس سرخوردگی کرده و در مقابل این مسأله با رفتارهای گوناگون عکس‌العمل نشان خواهند داد که ممکن است به سمت اعتیاد رفته و از جامعه منزوی گردد یا با افراد بزهکار، گروه‌های بزهکاری تشکیل داده و به دنبال ارضای نیازهای مادی و معنوی خود از طرق نامشروع و غیرقانونی می‌گردد. بنابراین ناکامی، یکی از مسائلی است که در سوق دادن افراد به سمت بزهکاری و کج‌روی نقش تعیین‌کننده دارد.

این نتیجه با تحقیق (سیام، ۱۳۸۵؛ حجاربان و قنبری، ۱۳۹۲؛ یاراحمدی و حسنی، ۱۳۹۴؛ محمدی، پورقاز و رقیب، ۱۳۹۲؛ محمدی، ۱۳۸۷) همسو می‌باشد. سیام در تحقیق خود به این نتیجه دست یافت که بین عدم تأمین و برآورده شدن نیازهای عاطفی و عدم موفقیت تحصیلی و مصرف مواد مخدر رابطه‌ی معنی‌داری وجود دارد. حجاربان و همکاران نیز به این نتیجه رسیدند که بین شکست عشقی و عاطفی در قالب ناکامی و اعتیاد به مواد مخدر صنعتی یک رابطه‌ی معناداری وجود دارد. برای اینکه شخص بتواند شکست خودش را فراموش کند به مواد مخدر که به نظر خودش سرخوش‌آور می‌باشد، پناه می‌برد. یاراحمدی و همکاران نیز به این نتیجه رسیدند که بین شکست‌ها و ناکامی‌ها و اعتیاد به مواد مخدر و روان‌گردان‌ها رابطه وجود دارد. محمدی و همکاران نیز به این نتیجه رسیدند که بین عدم تحمل شکست و ناکامی و سوء مصرف مواد مخدر رابطه‌ی معنی‌داری وجود

38. Hufmen & Serbun

۳۹. همانجا.

40. Sussman

دارد. نتایج مطالعات ارفورد^{۴۱} (۱۹۹۴) در جامعه آمریکا بیانگر این است که اکثر دانشجویانی که معتاد بودند، دچار سرخوردگی‌های محیطی بوده و عدم رسیدگی به خواسته‌های عاطفی آنان توسط اجتماع، از علل گرایش آنان به اعتیاد است. بر اساس تحقیق محمدی، نرخ طلاق در معتادان متأهل، آمار قابل ملاحظه‌ای (حدود ۷۰ درصد) را نشان می‌دهد. هرچند که در تحقیق نگارنده آمار طلاق معتادین پایین بود، ولی اعتیاد به مواد مخدر و به خصوص صنعتی در گسستگی زندگی مشترک مؤثر بوده است.

بعضی از روانشناسان معتقدند که شکست‌های تحصیلی و محرومیت از تحصیل در سنین مناسب که به دلایل گوناگون انجام می‌گیرد، موجب یأس و بدبینی و پرخاشگری و در نهایت از جمله عوامل انحرافات و اعمال خلاف می‌شود.^{۴۲} رضانی و همکاران (۱۳۸۲) به این نتیجه رسیدند که شکست تحصیلی و ضعف مهارت‌های اجتماعی فرد، می‌تواند او را در معرض خطر بیشتری برای سوءمصرف قرار دهد. این یافته‌ها با نظریه کوهن مطابق است. به نظر کوهن، طبقات پایین در جامعه از نظر دستیابی به منزلت، دچار ناکامی هستند. جامعه از یک جهت، کسب منزلت را تشویق نموده و از جهتی امکان دستیابی را از آنها دریغ می‌کند. به همین دلیل، این افراد شیوه‌های خود را برای دستیابی به منزلت دنبال می‌کنند. به نظر وی نوجوانان و جوانان طبقه پایین همانند هم‌تایان خود در طبقه متوسط، علاقه‌مند دستیابی به منزلت بالا هستند. یکی از نهادهای مهم برای کسب منزلت، مدرسه است که اساساً تبدیل به مکانی می‌شود که شکست افراد طبقه پایین را بی‌چون و چرا تضمین می‌کند. این نهاد اصولاً توسط معلمان طبقه متوسط که ارزش‌های این طبقه را ترویج می‌کنند، اداره می‌شود. به این ترتیب، مدرسه یک نظام منزلتی طبقه متوسط است.^{۴۳}

۶- نتیجه‌گیری

در جهان امروز اعتیاد و وابستگی به مواد مخدر یک معضل اجتماعی است. به طوری که این مسأله مهم، عامل ظهور بسیاری از آسیب‌های اجتماعی و نابسامانی‌های خانوادگی و فردی می‌باشد. آنچه که قابل توجه به نظر می‌رسد اینکه پدیده اعتیاد و به خصوص افزایش سوءمصرف و وابستگی به مواد مخدر صنعتی با توجه به تأثیرات روحی، روانی، اخلاقی و اجتماعی، خانواده و جامعه را به طور جدی تهدید می‌کند و در واقع، موجب بروز رفتارهای آسیب‌زایی مانند تنش در نقش‌های خانوادگی، ولگردی و دیگر رفتارهای کج‌روانه می‌گردد. بنابراین شهر زنجان نیز از دچار شدن به آسیب اجتماعی مستثنی نمی‌باشد. مع‌الوصف، بررسی این معضل از نظر نگارنده ضروری به نظر می‌رسید. لذا با عنایت به بررسی‌های به عمل آمده در این راستا نتایج پژوهش حاضر، بیانگر این است که عوامل اجتماعی و محیطی بر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی در شهر زنجان مؤثر بوده و از جمله این عوامل ضعف کنترل

41. Orford

۴۲. لیلا اکبری، «بررسی شیوه‌های پیشگیری از بزهکاری کودکان و نوجوانان در قواعد و اسناد بین‌المللی» (پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۰)، ۱۶.

۴۳. ممتاز، پیشین، ۱۰۰-۱۰۱.

اجتماعی، یادگیری اجتماعی و ناکامی اجتماعی می‌باشد که این امر طبق نتایج حاصله از این تحقیق و تحقیقات مشابه، به افراد مختلف جامعه و به خصوص بر جوانان و نوجوانان اثر می‌گذارد. مبانی نظری این تحقیق، نظریه‌های یادگیری اجتماعی ساترلند، کنترل اجتماعی هیرشی و منزلت اجتماعی کوهن بود که یافته‌های تحقیق با این تئوری‌ها همخوانی دارد. یافته‌های این تحقیق، طبق نظریات مورد اشاره، بیانگر این است که اعتیاد ریشه‌ساختاری - فرهنگی دارد. بایستی تمامی نهادهای عمومی، دولتی و مدنی برای حل این مسأله قیام کنند. در واقع نتایج این پژوهش نشان داد که بین تحصیلات مصرف‌کننده و اعتیادشان رابطه غیرمستقیم وجود دارد. افرادی که تحصیلات بالاتری دارند کمتر دچار این معضل می‌شوند. تحصیلات پدر هم با اعتیاد افراد تأثیر مستقیم داشت. این امر بیانگر این است که هر چه والدین و به خصوص پدر آگاهی بیشتری نسبت به مواد مخدر و اعتیاد و تبعات آن داشته باشند، بهتر می‌توانند فرزندان خود را تربیت نموده و از گرایش به راه‌های انحرافی منع کنند. مسأله دیگری که قابل توجه بود، سن شروع اولین ماده مصرفی می‌باشد که بیشتر افراد مورد مطالعه به گزینۀ ۱۳-۱۸ سالگی پاسخ داده بودند که براین اساس می‌توان گفت هر چه افراد در سنین پایین‌تر مصرف مواد مخدر را تجربه کنند، احتمال ادامه و گرایش به سمت مواد مخدر صنعتی بیشتر است. طبق جامعه آماری تحقیق، بیشترین قربانیان این معضل جوانان بودند که به دلایل گوناگون جامعه‌شناختی گرفتار چنین مسأله بزرگی شده‌اند. بر اساس آزمون همبستگی پیرسون، نتایج حاصل از فرضیات تحقیق حاکی از این بود که بین متغیرهای مستقل (یادگیری اجتماعی، کنترل اجتماعی و ناکامی) و اعتیاد به مواد مخدر صنعتی در شهر زنجان رابطه معنی‌دار قوی وجود دارد. به طوری که رابطه متغیرهای مستقل یادگیری اجتماعی و ناکامی با متغیر وابسته مثبت و مستقیم بود. ولی رابطه متغیر مستقل کنترل اجتماعی با متغیر وابسته منفی و غیرمستقیم بود به طوری که هر چقدر کنترل اجتماعی کمتر باشد، میزان اعتیاد به مواد مخدر صنعتی افزایش می‌یابد و بالعکس. اما در بحث تحلیل رگرسیون، متغیرهای مستقل را با متغیر وابسته وارد معادله رگرسیون چندگانه گام‌به‌گام کردیم که طبق نتایج به دست آمده از این بحث، یادگیری اجتماعی عاملی بود که بیشترین تأثیر را بر اعتیاد داشت. بنابراین برای پیشگیری از این آسیب اجتماعی مهم، بایستی اقدامات جدی صورت بگیرد.

با توجه به اینکه اعتیاد و مصرف مواد مخدر در میان افراد و بخصوص جوانان و نوجوانان یک مسأله چند بعدی است، برای شفاف‌سازی زمینه‌های تأثیرگذار و حل این بحران، بایستی از تمامی ظرفیت‌ها استفاده کرد. به همین خاطر، پیشگیری از اعتیاد به مواد مخدر به مراتب آسان‌تر از درمان آن است. لذا برای پیشگیری از شوع این آسیب خانمان سوز اجتماعی، راهکارها و پیشنهادهای عملی را به صورت ذیل می‌توان در جامعه مورد مطالعه، مطرح کرد: با تولید برنامه‌های آموزشی، رادیویی و تلویزیونی، می‌توان عواقب زیان‌بار مصرف مواد مخدر صنعتی و شیمیایی را روشن کرد تا از این رهگذر، جوانان آگاه شوند که نباید در جمع گروه‌ها و دوستانی که در آن، چنین خرده‌فرهنگ‌های هنجارستیز و مجرمانه به ظاهر دوستانه وجود دارد، حضور پیدا کرد. البته تلویزیون و رادیو و دیگر رسانه‌های گروهی، هم در سطح استان و هم در سطح ملی کمتر به این مسأله توجه می‌کنند.

اطلاع‌رسانی از طریق اینترنت و فضای مجازی، به دلیل کاربرد بیشتر آن در میان این قشر از جامعه، در کاهش گرایش جوانان به مصرف این مواد بسیار مؤثر است. البته حضور گروه‌های ناسالم در فضای مجازی هم می‌تواند در یادگیری و انتقال رفتارها و افکار کج‌روانه مؤثر باشد. با توجه به کاهش میانگین سنی گرایش به مواد مخدر صنعتی و شیمیایی، یافته‌های این تحقیق نیز بر آن صحنه می‌گذارد، خانواده‌ها باید فرزندان خود را در دوران بلوغ و نوجوانی خیلی مراقبت و کنترل نمایند و هرگونه اقدامات آموزشی و مهارتی را باید متناسب با شرایط سنی و جسمی و میزان آگاهی آنها ارائه نمایند. با توجه به اینکه، اکثر افراد تحت تأثیر گروه دوستان در محیط مدرسه و خارج از آن، دور از چشم خانواده به سراغ این مواد خانمان‌سوز می‌روند، بنابراین بایستی آموزش‌های صحیح مهارت‌نه گفتن در برابر تعارف افراد مصرف‌کننده در خانواده و همچنین آموزش صحیح در مدارس به ویژه در دوره راهنمایی (در حال حاضر دوره اول متوسطه) و دبیرستان صورت بگیرد تا باورهای نادرست آنها نسبت به این مواد اصلاح شود. با ایجاد پیوند اجتماعی میان افراد و جامعه به خصوص بین جوانان و نوجوانان و نهادها و فعالیت‌های اجتماعی از جمله خانواده، اشتغال، تسهیل و تسریع ازدواج و ادامه تحصیل می‌توان مانع انحراف آنها شد. با توجه به اینکه بین تحصیلات والدین و اعتیاد فرزندان یک ارتباط معنی‌دار وجود دارد، بالا بردن سطح تحصیلات و دانش و آگاهی والدین، می‌توان میزان اعتیاد را به حد قابل توجهی کاهش داد. برای رهایی معتادان از اعتیاد، محیط جدیدی لازم است که راه‌های جدید فعالیت‌های اجتماعی - فرهنگی را بر روی معتاد بگشاید و رفتارهای جامعه‌پسند او را تقویت کند. زیرا اکثر معتادان به خاطر عدم توجه و طرد شدن از صحنه اجتماع و ناامیدی به آینده رنج می‌برند. با توجه به نقش مهم گروه دوستان در جامعه‌پذیری جوانان و نوجوانان، خانواده‌ها بایستی فرزندان خود را در انتخاب دوستان سالم یاری نموده و رفت‌وآمدهای آنها را کنترل کنند. مدرسه و معلم نیز از نظر برنامه، روش، ارزیابی و جنبه‌های انضباطی حاکم می‌توانند برای کودکان و نوجوانان سرنوشت‌ساز باشند، چرا که انتخاب مدرسه مناسب با محیط سالم برای فرزندان، مانند انتخاب نام مناسب برای آنها از جمله وظایف بوده و نیازمند دقت می‌باشد. با ایجاد امکانات و فضاهای مناسب فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی در مناطق فقیرنشین و حاشیه‌نشین و جرم‌خیز شهر مثل بیسیم، اسلام آباد، دانشسرا و ... و نیز با ایجاد فرصت‌های برابر بین طبقات مختلف جامعه می‌توان ناکامی و سرخوردگی افراد را کاهش داد. با توجه به اینکه تحقیق حاضر در شهر زنجان صورت گرفته است و لذا نمی‌توان نتایج به‌دست‌آمده از آن را به کل استان و کشور تعمیم داد. بنابراین، این توقع از پژوهشگران در شهرستان‌ها و استان‌های دیگر می‌رود که عوامل مؤثر اجتماعی را از ابعاد گوناگون مورد بررسی قرار دهند تا بتوانیم به یک راهبرد جامع برای اتخاذ یک سیاست جنایی کارآمد دست یابیم.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- اصغری، فرهاد. «بررسی وضعیت روانی معتادان به شیشه مراجعه کنندگان به مراکز درمانی شهر سنندج». طرح پژوهشی، سنندج: ستاد مبارزه با مواد مخدر، ۱۳۹۳.
- اکبری، لیلا. «بررسی شیوه‌های پیشگیری از بزهکاری کودکان و نوجوانان در قواعد و اسناد بین‌المللی». پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۰.
- امیرپور، مهناز؛ قربانی، محسن. «علل تغییر الگوی مصرف مواد مخدر از کم خطر به پر خطر». فصلنامه علمی- پژوهشی رفاه اجتماعی، ۴۸(۱۳۹۱): ۲۰۱-۲۲۸.
- ایدر، نی اله؛ امیری، رقیه؛ امیری، سمیه؛ عباسی، الهام. «تبیین جامعه‌شناختی گرایش به اعتیاد به مواد مخدر در بین جوانان مرد (۲۸-۱۸ سال) هندیجان و ارائه‌ی راهکارهای پیشگیری از آن». فصلنامه دانش انتظامی خوزستان ۳(۱۳۹۱): ۱۱۱-۱۲۴.
- آقابخش، حبیب؛ صدیقی، بهرنگ؛ اسکندری، محمد. «بررسی عوامل مؤثر بر گرایش جوانان بر سوءمصرف مواد مخدر صنعتی». فصلنامه پژوهش اجتماعی، ۴(۱۳۸۸): ۷۱-۷۸.
- بنی‌فاطمه، حسین؛ عباس‌زاده، محمد؛ فاطمی، داوود. «بی‌سازمانی اجتماعی و بزهکاری نوجوانان پسر شهر زنجان». فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی، ۳۱(۱۳۹۱): ۱۳-۳۶.
- بیات، محبوبه؛ شاهسواری، آرزو؛ قدیریان، فتنه. «بررسی آگاهی، نگرش و عملکرد جوانان و نوجوانان در مورد استتازی». نشریه پژوهشی- تحلیلی مندیش، ۴ و ۵(۱۳۹۱): ۳۵-۴۳.
- جلالی، حمید. «بررسی عوامل مؤثر بر گرایش جوانان و نوجوانان شهرستان دلیجان به مصرف مواد مخدر و راهکارهای مقابله با آن». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۹۱.
- جهانتاب، محمد. «دوستان ناباب و اعتیاد نوجوانان». فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد. ۴(۱۳۹۳): ۶۳-۷۸.
- حاجلی، علی، محمدعلی زکریایی و سودابه حتی کرمانی. «نگرش مردم به سوءمصرف مواد مخدر در کشور». مجله بررسی مسایل اجتماعی ایران، ۲(۱۳۸۹): ۸۱-۱۱۲.
- حجاریان، احمد و یوسف قنبری. «شناسایی و تحلیل مؤلفه‌های اجتماعی مؤثر در گرایش جوانان روستایی به اعتیاد در مناطق روستایی شهرستان اصفهان». فصلنامه اعتیاد پژوهی، ۲۷(۱۳۹۲): ۶۷-۷۸.
- خادیمان، طلیمه و زهرا قناعتیان. «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر اعتیاد زنان معتاد به مواد مخدر مراکز بازپروری و کاهش آسیب زنان شهر تهران (مرکز تولد دوباره و خانه خورشید)». پژوهش‌نامه علوم اجتماعی، ۴(۱۳۸۷): ۵۹-۸۵.
- خالقی‌پور، شهناز و محمدحسین یارمحمدیان. مصرف مواد مخدر و برنامه‌های پیشگیری در نوجوانان و جوانان. اصفهان: دانشگاه آزاد اسلامی (خوراسگان)، ۱۳۸۷.
- درتاج، فریبا. «بررسی نقش عوامل در گرایش به مواد مخدر جدید». مجله برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی ۴(۱۳۸۹): ۱۵۱-۱۶۶.
- دعاگویان، داوود و اصحاب حبیب‌زاده. «بررسی عوامل مؤثر بر تغییر الگوی مصرف مواد مخدر در میان جوانان (از مواد سبک به سنگین)». فصلنامه دانش انتظامی ۱(۱۳۹۰): ۱۰۵-۱۳۰.
- رایبگتن، ارل و مارتین واینبرگ. رویکردهای نظری هفتگانه در بررسی مسائل اجتماعی. ترجمه رحمت‌اله صدیق سروستانی. چاپ نهم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۳.
- راستینه، سعید. «علل گرایش جوانان و نوجوانان شهرستان محلات به مواد مخدر و راهکارهای مقابله با

- آن. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۹۲.
- رضاخانی‌مقدم، حامد، داوود شجاعی‌زاده، بهنام لشگرآرا، حسین صفری، محمدتقی سوادپور و رزاق صحبت‌زاده. «مقایسه مصرف مواد مخدر و علل گرایش به آن در بین دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی تهران و دانشگاه تهران». *تحقیقات نظام سلامت* ۷(۱۳۹۱): ۱۳۰۰-۱۳۱۰.
- رضاقلی‌زاده، بهنام. «نقش رسانه‌ها در پیشگیری از سوءمصرف مواد مخدر». *فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد* ۴(۱۳۹۳): ۷۹-۱۰۰.
- رضانی، عباسعلی، شیرین شهریاری، رضا دستجردی، نسرین حجت‌زاده و راضیه کیخایی. «نقش و کارکرد خانواده در گرایش دانشجویان به اعتیاد و سوءمصرف مواد». *فصلنامه علمی - پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی زابل* ۴(۱۳۹۲): ۵۹-۶۷.
- ربیسی، پروانه. «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر گرایش جوانان به مصرف مواد مخدر صنعتی در شهرستان شهر کرد». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، اصفهان: دانشگاه اصفهان، ۱۳۹۲.
- زکی، محمدعلی. «اثر مهاجرت بر ساخت اجتماعی - اقتصادی جوامع شهری (مطالعه موردی: مقایسه شاهین شهر با خمینی شهر)». *مطالعات شهری* ۲(۱۳۹۱): ۸۳-۱۱۲.
- زیاری، کرامت‌اله. «بررسی آسایش و امنیت در محله‌های شهر یزد». *فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی انسان* ۷۶(۱۳۹۰): ۱-۱۱.
- سلیمی، علی و محمد داوری. *جامعه‌شناسی کجروی*. چاپ سوم. قم: انتشارات حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۶.
- سیام، شهره. «بررسی شیوع سوءمصرف مواد اعتیادآور بین دانشجویان پسر دانشگاه‌های مختلف شهر رشت در سال ۱۳۸۴». *شرق* ۴(۱۳۸۵): ۲۷۹-۲۸۵.
- صالح آبادی، ابراهیم و محسن سلیمی امان آباد. «بررسی رابطه سبک زندگی جوانان و گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی در شهر شیروان». *فصلنامه جامعه‌شناسی مطالعات جوانان* ۶(۱۳۹۱): ۵۷-۷۰.
- صرامی، حمید. «آسیب‌شناسی اجتماعی مواد مخدر». *اصلاح و تربیت* ۱۰۳(۱۳۸۹): ۴-۱۳.
- عماری، حسن. «بررسی تأثیر برنامه پیشگیری از اعتیاد «شادی» بر رفتارهای پر خطر جوانان در معرض خطر مصرف مواد مخدر». *مجله مطالعات امنیت اجتماعی* ۲۶(۱۳۹۰): ۶۱-۸۲.
- غفاری‌زاده، محمد. «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر اعتیاد (مطالعه موردی معناداران دارای پرونده در ستاد مبارزه با مواد مخدر شهرستان خواف)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۶.
- قنبری زرندی، زهرا، محمدخانی، شهرام، و محسن هاشمی‌نسب. «مدل ساختاری مصرف مواد در نوجوانان: نقش مستقیم و غیرمستقیم عوامل فردی، روانشناختی، خانوادگی و اجتماعی». *فصلنامه اعتیاد پژوهی سوءمصرف مواد* ۳۸(۱۳۹۵): ۸۷-۱۰۲.
- کاکویی‌دینکی، عیسی و نسرین‌السادات قوامی. «بررسی ویژگی‌های جنسیتی و پیامدهای گرایش زنان به سوءمصرف مواد مخدر». *فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد* ۴(۱۳۹۳): ۹-۲۳.
- کلاتتری، محسن، سمیه قزلباش و بامشاد یغمایی. «بررسی جغرافیایی کانون‌های جرم‌خیز شهر زنجان (مورد مطالعه: جرایم مرتبط با مواد مخدر)». *مجله پژوهش‌های جغرافیایی انسانی*، ۷۴(۱۳۸۹): ۴۱-۵۹.
- محمدی، امین، عبدالوهاب پورقاز، و مائده سادات رقیب. «ساخت و اعتباریابی مقیاس علل گرایش به سوءمصرف مواد مخدر در جوانان (مطالعه‌ی موردی استان خراسان رضوی)». *فصلنامه اعتیاد پژوهی* ۲۶(۱۳۹۲): ۷۳-۹۳.
- محمدی، کوروش. «طرح بررسی علل تغییر الگوی مصرف مواد مخدر از سنتی به صنعتی در ایران (استان‌های لرستان اصفهان)». دومین همایش سراسری هجوم خاموش، خرم آباد، ۲۸ اردیبهشت ۱۳۹۰.
- مظفر، حسین، منیژه ذکریایی و مریم ثابتی. «آنومی فرهنگی و اعتیاد به مواد مخدر در بین جوانان ۱۳-۲۸

- ساله شهر تهران». پژوهشنامه علوم اجتماعی ۴(۱۳۸۸): ۳۳-۵۴.
- معظمی، شهلا. بزهکاری کودکان و نوجوانان. تهران: نشر دادگستر، ۱۳۹۳.
  - ممتاز، فریده. انحرافات اجتماعی (نظریه‌ها و دیدگاه‌ها)، چاپ سوم، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۸.
  - نوابی‌نژاد، شکوه. بررسی عوامل مؤثر در بزهکاری نوجوانان ایرانی، آرشیو مرکز آموزشی و پژوهشی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور، ۱۳۶۰.
  - نوری، رویا و بابک قرقلو. «بررسی نقاط قوت و محدودیت‌های به کارگیری پلیس زن در عرصه‌ی مبارزه با مواد اعتیاد آور در کشور ایران». مجله پلیس زن، ۱۲(۱۳۸۹): ۹۶-۱۲۸.
  - وایت، راب و فیونا هینز. جرم و جرم‌شناسی. ترجمه علی سلیمی چاپ ششم. قم: انتشارات حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۲.
  - ولد، جرج، توماس برنارد و جفری اسنیپس. جرم‌شناسی نظری. ترجمه علی شجاعی. چاپ سوم. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۸.
  - ویلیامز، فرانک پی. و ماری لین دی مک‌شین. نظریه‌های جرم‌شناسی. ترجمه حمیدرضا ملک‌محمدی. چاپ چهارم. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۱.
  - یاراحمدی، یحیی و رفیق حسینی. «بررسی عوامل مؤثر بر گرایش زنان به اعتیاد به مواد مخدر و روان‌گردان‌ها»، طرح پژوهشی، سندج: ستاد مبارزه با مواد مخدر، ۱۳۹۴.
  - یکه‌فلاح، لیلی، علی مؤمنی، احمد ترکشوند و حسن جهانی هاشمی. «فراوانی مصرف اکستازی و عوامل مؤثر در اعتیاد به اکستازی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی قزوین». مجله دانشکده پرستاری و مامایی دانشگاه علوم پزشکی تهران ۲(۱۳۸۸): ۷۳-۸۰.
  - یوسفی، ناصر و محمد خالدیان. «بررسی عوامل فردی، خانوادگی و محیطی گرایش افراد به مواد مخدر و اعتیاد». فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم ۲۵(۱۳۹۱): ۷۷-۹۴.
- (ب) منابع انگلیسی

- Brook, J. S., C. Nomura, & P. Cohen. "Prenatal, Perinatal and Early Childhood Risk Factors and Drug Involvement in Adolescence". *Genet Soc Gen Psychol Monogr* 2(1989): 22293-3161.

- Kumpfer, k. l. & r. Alvarado. *Effective Family Strengthening Intervention*. Washington, dc: us Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, 1998.

- Hirschi, T. *Causes of Delinquency*. Ca: University of Colifornia, 1969.

- Heydariya A, Charkhian A. "Quality of the parent-child relationship in normal adolescents and addiction young adults". *Social Welfare* 6(2007): 39-57.

- Islam, Sk. Nuzrul. "Sexuel life style, drug habit and social demographic status of drug addict in bangladesh". *public health* 5(2000): 389-92.

- Mumtaz, B., Chaudhary, I.A. & M. Arshad. "Comparison of smoking behaviour among medical and other college students in Rawalpindi". *J Coll Physicians Surg Pak* 1(2009): 7-10.

- Nurco, D.N., T.W. Kinlock & K.E. Gradi. "Differential contributions of family and peer factors to the etiology of narcotic addiction". *drug alcohol depend* 3(1998): 229-237.

-Orford, J. "Empowering family and friends: a new approach to the secondary prevention of addiction". *Drug and Alcohol Review* 13(1994): 417-429.

- Shahraki, A., M. Raghibi & B. Kord. "Investigation The relationship between parental attachment styles, with a tendency to drug addiction". *Researcher* 6(2015): 34-40.

-Sussman, S., M. Gunning, N. E. Lisha, L. A. Rohrbach, V. Kniazev and R. Masagutov. "Concurrent Predictors of Drug Use Consequences Among U.S and Russian Adolescents". *salud drogats* 2(2009): 129-148.

